

BİR TERCÜME PROBLEMİ OLARAK KUR'AN'DA MÜŞÂKELE ÜSLUBU

Avnullah Enes ATEŞ*

Özet:

Kur'an-ı Kerim'in kullandığı edebî sanatlardan biri, müşâkele üslûbudur ve muhatabın eylemine verilen karşı cevapta muhatabın kelimelerini kullanmak anlamına gelir. Bu tür durumlarda kelimelerin şeklen benzer olması sebebiyle tercümeyle aynı anlamla yansıtılma riski söz konusudur ve bu kullanımların farklı dillere aktarımı ciddi bir tercüme problemi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kimi zaman bu durum, inanç ile ilgili bir sorunun doğmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla bu tür kullanımların tespiti ve anlamlandırılması son derece önem arz eder. Çeviride hedef kitlenin bu edebî kullanımları anlamasını sağlamak için bu kullanımları hedef dile, anlaşılacak bir şekilde çevirmek gerekir. Bu makalede Kur'an'daki müşâkele üslubunun çeviri problemi ele alınacak ve bu problemi çözümden kullanılabilecek tercüme üslupları önerilecektir.

Anahtar Kelimeler: Belagat, Çeviri, Meâl, Mecâz, Müşâkele.

The Style Of Muşākala In The Qur'an As A Translation Problem

Abstract:

One of the literary figures used by the Holy Qur'an is the style of the muşākala and it means to use the words of the correspondent in the counter-reply to the action of the client. In such cases, the risk of being reflected in the same sense as the translation is similar, because the words are similar in shape and the transfer of these uses to different languages can be counterproductive as a serious translation problem. Sometimes this can lead to a belief problem. Therefore, it is extremely important to detect and understand such uses. In order to make sure that the target audience understands these literary uses in translation, it is necessary to translate these uses into a target language. In this article, the translation problem of the Quranic style of the Qur'an will be discussed and the translation styles that can be used in the solution of this problem will be proposed.

Keywords: Eloquence, Translation, Meal, Metaphor, Muşākala

* Yrd. Doç. Dr., Şeyh Edebali Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. enes.ates@bilecik.edu.tr

1. Kavramsal Çerçeve

Müşâkele (المشاكلة) kelimesi, şkl (ش ك ل) kök harflerinden türetilerek mufâ'ale (المفاعلة) babından getirilen bir mastardır. Kök olarak bu harfler; güzel, benzer¹, kadının, saçını, başının üzerinde sağlı-sollu toplaması², karışma, birbirinden ayırt edilememe, kırmızıyla beyazın birbirine karışması³ anlamlarına gelir. Mufâ'ale babının bir özelliği olan müşareket anlamı dolayısıyla müşâkele, sözlük anlamı olarak, iki şeyin birbirine benzer olmasını, şekillerinin aynılığını⁴, şeklen birbirlerine benzerliklerinden dolayı ayırt edilemeyecek derecede karışmalarını ifade eder⁵.

Terim olarak ise müşâkele, bir anlamı, kendi lafzı dışında, söz sırasında geçmiş bir başka lafızla söylemektir. İkinci kelime ilkinde sadece şeklen benzemekte, anlam olarak ise farklılaşmaktadır⁶. Örnek olarak Amr b. Gülsüm'ün (ö. 39 h.)⁷ şiirinde geçen şu sözü verilebilir:

أَلَا لَا يَجْهَلُنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَا ... فَتَجْهَلُ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَ

“Bakın! Kimse bize cahillik yapmaya kalkmasın! Yoksa o cahillerin cahilliklerinin de ötesinde cahillik yaparız.”⁸

Bu sözü Amr b. Gülsüm, kendisine şiiriyle söven bir şaire karşı söylemiştir⁹. Cümlede geçen ilk “cahillik yapmak” fiili kendi anlamında, diğeri ise buna karşı verilecek tepki anlamında kullanılmıştır.

1 Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn*, tahk.: Mehdî el-Mahzûmî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts., “şkl” md.

2 İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasen, *Cemheretü'l-luğa*, tahk.: Remzî Münîr Ba'lebekkî, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut, 1987, “şkl” md.

3 Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-'arabiyye*, tahk.: Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut, 1987, “şkl” md.

4 Cevherî, *es-Sihâh*, “şkl” md.

5 İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luğa*, tahk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979, “şkl” md.

6 Kazvînî, Muhammed b. Abdîrrahmân, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, tahk.: Muhammed Abdülmü'min Hafâcî, Dâru'l-Cil, Beyrut, ts., c. 2, s. 348-349; Teftâzânî, Sa'düddîn, *Muhtasarü'l-me'ânî*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 391-393; Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, M.Ü İFAV Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 345-347.

7 Kadim Arap şairlerindedir. Ayrıca yedi askı sahibinden birisidir. Hakkında; 'Arapların tüm şiirleri bir kefeye, Amr b. Gülsüm'ün kasidesi bir kefeye konulsa onunki ağır basar' denilmiştir. Geniş bilgi için bk. Ebû Zeyd el-Kuraşî, Muhammed b. Ebi'l-Hattâb, *Cemheratü eş'âri'l-'arab*, tahk.: Ali Muhammed el-Bicâdî, Nahdatü Mısır, Mısır, ts., s. 87.

8 el-Kuraşî, *Cemhera*, s. 300.

9 el-Kuraşî, *Cemhera*, s. 87.

Türkçe'mizden bir örnek olarak, misafirlikte yaramazlık yapıp annesine gülen çocuğa annesinin; 'Sen gül bakalım! Eve gidince ben de sana güleceğim' demesi verilebilir. Annenin sözünde geçen ikinci gülmenin bildiğimiz anlamda bir gülme olmadığı; çocuğun gülmesine verilecek cezayı ifade ettiği aşikardır.

Müşâkele üslubunun Belagat ilmindeki konumuyla ilgili ortak bir kanı bulunmamaktadır. Kimi belagat alimleri onu mecaz-ı mürsel'in alakalarından biri olarak saymakta, kimisi istiareye dahil etmektedir. Müşâkele sanatında lafız tekrarı olması hasebiyle Bedi ilminin lafız sanatlarından (mühassinât-ı lafziyye) görüldüğü gibi bir başka açıdan bakılarak, lafzın farklı bir anlamda kullanılması nedeniyle Bedi ilminin mana sanatlarından (mühassinât-ı maneviyye) olduğu da iddia edilmiştir¹⁰. Ayrıca müşâkelede lafızların birbiri yerine ikame edilmesi söz konusu olduğundan müşâkelenin mecazdan farklı olduğu, zira mecazda manaların birbiri yerine geçirildiği söylenmiştir¹¹.

Lafzın kendi hakiki anlamı dışında kullanıldığı bu sanatı mecaz olarak değerlendirmek daha uygun gözükmektedir. Sonuç olarak lafza, yeni bir anlam giydirilmesi durumu söz konusudur. Ancak hakiki anlamıyla mecazi kullanımı arasında benzerlik ilişkisi kurmak biraz zorlama olacağından bu sanatı istiareye değil de mecaz-ı mürsel türüne dahil etmek daha isabetli olacaktır. Çünkü bu sanatta, kullanılan lafza karşılık, lafzın karşılığında gerçekleşecek olan bir eylem getirilmekte ve karşılığında getirildiği şeyin ismiyle isimlendirilmektedir. Nitekim Zeccâc (ö. 311 h.) bu tür kullanımları 'bir şeyin karşılığının kendi ismiyle isimlendirilmesi' şeklinde açıklamakta ve bunu 'izdivâcu'l-kelâm'¹² olarak isimlendirmekte¹³, Âlûsî (ö. 1270 h.) de bu tür kullanımlarda sebep-sonuç ilişkisi olduğundan müşâkele sanatının mecaz-ı mürsel olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir¹⁴.

2. Kur'an'da Müşâkele Sanatının Bulunduğu Ayetler

Kur'an'da müşâkele sanatı, tespit edebildiğimiz kadarıyla, on altı ayette kullanılmıştır. Bunların on ikisinde bu sanat; Allah'a, O'na yakışmayan şeylerin isnat edilmesiyle, üçünde; insanlar arasındaki ilişkilerde normalde

10 Kazvîni, *el-İdâh*, c. 2, s. 348-349; Teftâzânî, *Muhtasar*, ss. 391-393; Bulut, ss. 345-347.

11 Taşkoprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *Şerhu'l-fevâidil-ğiyâsiyye*, yy., ts, ss. 272-273.

12 Burada kastedilen, iki mana arasında eşdeşlik bulunması, birbirini tamamlar bir durumda olmalarıdır.

13 Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuh*, tahk.: Abdulcelîl Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988, c. 1, s. 90.

14 Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, tahk.: Ali Abdülbârî Atiyye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, c. 1, s. 161.

kabul görmeyen şeylerin Müslümanlara isnat edilmesiyle; birinde de bir olgunun ya da durumun isimlendirilmesinde, siyakta geçen ismin kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. İnsanlara isnat edilen eylemlerde müşâkele sanatının lafzi olarak çevirisi kanaatimizce problem teşkil etmemektedir. Bu tür kullanımlara Türkçemizde de rastlamaktayız. Bir önceki başlık altında Türkçeden örnekleme yapılmıştı. Ancak Allah’a isnat edilen eylemlerde ve Allah’ın bazı olguları isimlendirmesinde icra edilen müşâkele sanatının lafzi çevrilmesinin bir problem olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu durumun farkında olmayanlar bu tür ayetleri anlamakta zorlanmakta, kimi art niyetli kimseler de buradan hareketle Kur’an’a ithamlarda bulunmaktadır¹⁵. Bu nedenle makalede bu kullanımların çeviri sorunlarını inceleyeceğiz.

Öncelikle aşağıda üç alt başlık halinde Kur’an’da müşâkele sanatının bulunduğu ayetler birlikte sunulacak, sonrasında da tercüme problemi bulunanlar Türkçe mealler açısından ele alınacaktır.

2.1. Allah’a İsnat Edilen Eylemlerde Müşâkele

1. وَإِذَا لَفُوا الدِّينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شِيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ. اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ

“(O münafıklar) İman edenlerle karşılaştıklarında ‘İman ettik’ derler ama şeytan(laşmış elebaş)larıyla yalnız kalınca ‘Biz sizinleyiz, biz sadece alay ediyoruz’ derler. Allah onlarla alay etmekte...”¹⁶

الدِّينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Müminlerden sadakalar konusunda gönüllü olanlara ve daha fazla verecek bir şey bulamayanlara dil uzatıp onlarla dalga geçenlerle Allah dalga geçmiştir ve onlar için elim bir azap vardır.”¹⁷

İlk ayet-i kerimede Allah’ın münafıklarla ‘alay’ ettiği, diğerinde de müminlerle dalga geçenlerle Allah’ın dalga geçtiği söylenmektedir. Halbuki Allah için bunlar kabul edilemez niteliklerdir. Çünkü Kur’an’da alay etmenin cahillerin işi olduğuna vurgu yapılır. İsrail oğullarının arasında cereyan eden bir cinayetin aydınlatılması için Allah Teala Musa (a.s)’a, İsrail oğullarından bir inek kesmelerini istemesini emrediyor. Musa (a.s) da bunu Allah’ın bir talebi olarak kendilerine iletince İsrail oğulları ‘Bizimle alay mı ediyorsun?’

15 Müşâkele sanatının bulunduğu ayetlerden yola çıkarak Kur’an’a ithamlarda bulunan kimseler için bk. Ateş, Süleyman, *Gerçek Din Bu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts., s. 146.

16 Bakara 2/14-15.

17 Tevbe 9/79.

şeklinde karşılık veriyorlar. Bunun üzerine Musa (a.s) alay etmenin cahillerin işi olduğunu ifade için 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım' diyor¹⁸. Bu nedenle 'alay etme' eyleminin Allah'a isnadı hakiki anlamda yapılamaz.

3. إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ

"Şüphesiz ki münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah onları aldatmaktadır."¹⁹

Allah'a 'aldatma' eyleminin isnat edildiği bu ayette de müşâkele sanatı bulunur²⁰. Bu eylem de Allah'ın şanına yakışmayacağından hakiki anlamına hamledilemez.

4. وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

"Onlar tuzak kurdular; Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."²¹

5. وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

"Onlar bir tuzak kurdu; Biz de onlar anlamadıkları halde bir tuzak kurduk."²²

6. وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

"Onlar tuzak kuruyorlar; Allah da tuzak kuruyor ki Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."²³

7. وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا

"İnsanlara, kendilerine dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda birden ayetlerimiz hakkında tuzak kurarlar. 'Allah'ın tuzağı daha hızlıdır.' de (onlara)."²⁴

8. أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ

18 Bakara 2/67, 72, 73.

19 Nisâ 4/142.

20 İbn Âşûr, Tâhir b. Muhammed, *Tahrîru'l-ma'nâ's-sedîd ve tenvîru'l-'akli's-cedîd min tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd*, ed-Dâru't-Tûnusiyeye, Tûnus, 1984, c. 5, s. 239.

21 Âl-i İmrân 3/54.

22 Neml 27/50.

23 Enfâl 8/30.

24 Yûnus 10/21.

“Yoksa komplo kurmak mı istiyorlar? Hâlbuki kafirler asıl komploya uğrayacaklardır²⁵.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا. وَأَكِيدُ كَيْدًا. 9.

“Şüphesiz ki onlar bir komplo kuruyorlar. Ben de bir komplo kuruyorum.”²⁶

Bu son altı ayette Allah’a, tuzak ve komplo kurmak gibi beşer için bile bir acizlik ifade eden, savaş dışında izin verilmeyen ve zemmedilen bir eylem isnat edilmektedir²⁷. Düşmanının karşısına mertçe çıkmaya cesaret edemeyenler tuzak ve komploya başvurur. Kulları üzerinde tam bir hükümranlık ve otorite sahibi olan²⁸ ve el-Kahhar ismiyle muttasıf²⁹ bir zata bu tür eylemlerin hakiki anlamda isnadı caiz değildir³⁰. Buradan da anlaşılan tuzak ve komplo kelimeleri kendi anlamıyla Allah’a isnat edilmemiştir. Bu ayetlerde de müşâkele sanatı icra edilmiş; kendilerinden önce geçen cümlelerdeki lafızlarla aynı siyakta bulduklarından onların lafızları kullanılmış, bunlara verilecek karşılık kastedilmiştir³¹.

Allah’a *mekr* ve *keyd* “tuzak ve komplo kurmak” eylemlerinin müşâkele yoluyla isnat edildiği bu ayetleri kimi alimler hakiki anlamıyla yorumlamış, *mekr* ve *keyd* fiillerinin bu ayetlerde iyi anlamda anlaşılması gereken bir tuzak kurmak olduğunu söylemişlerdir³². Halbuki insanlara isnat edilebilecek olan bu eylemler, bu anlamıyla da Allah için tasavvur edilemez niteliktedir. Nitekim bazı araştırmacılar da bu görüşü ileri sürenleri tenkit etmiş, iyi anlamıyla da olsa *mekr* ve *keyd* fiillerinin Allah’a isnadını doğru bulmamışlar; bunu, bu eylemlerin yapılmasında bir plan ve düşünce boyutu olması ve

25 Tûr 52/42.

26 Târık 86/15.

27 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. 8, s. 50.

28 En'âm 6/18, 61.

29 Yûsuf 12/39; Ra'd 13/16; İbrâhîm 14/48; Sâd 38/65; Zümer 39/4; Ğâgir 40/16.

30 Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420, c. 28, s. 222.

31 Zemahşerî, Cârullâh Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidit-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fi vücihi't-te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, Beyrut, 1407, c. 2, s. 134; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. 8, s. 50.

32 Meydânî, Abdurrahmân b. Hasan Habenneke, *Kavâ'idu't-tedebbüri'l-emsal fi Kitâbillâhi azze ve cell*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1989, s. 454.

bunların Allah'a isnadının caiz olmamasıyla gerekçelendirmişlerdir³³.

10. نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ

“Onlar Allah’ı unuttu; Allah da onları unuttu.”³⁴

11. فَأَلْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا

“Bugün de Biz onları, bugünleriyle karşılaşacaklarını unuttukları gibi unutacağız.”³⁵

12. وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسَيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

Onlara; “Bugün ile karşılaşacağınızı unuttuğunuz gibi Biz de bugün sizi unutacağız” denilecek³⁶.

‘Unutmak’ bir noksanlıktır ve Allah bu vasıftan münezzehtir. Nitekim Kur’an’da Allah Teala, kendisinin unutmaz olduğunu Musa (a.s)’ın dilinden duyurmuştur. Firavunun Allah hakkındaki sorularını yanıtlayan Musa (a.s) Rabbinin “yanılmaz ve unutmaz” olduğunu Firavuna söylemiştir³⁷. Bu durumda “unutma” eyleminin zikredilen ayetlerde Allah’a isnadında müşâkele sanatı icra edilmiştir³⁸.

Buraya kadar zikredilen ayetler Allah’a isnat edilen eylemlerle ilgili müşâkele sanatının kullanıldığı yerlerdi. Tüm bu kullanımlar, yapılan eyleme verilecek cezanın önceden geçen eylemin ismiyle isimlendirilmesi şeklinde cereyan etmiştir³⁹. Bu eylemlerin hakiki anlamda Allah’a isnadı düşünülemez.

Aşağıdaki başlıkta da insanlar arasında cereyan eden eylemlerle ilgili müşâkele sanatının geçtiği ayetler verilecektir.

2.2. İnsanlara İsnat Edilen Eylemlerde Müşâkele

1. (Nuh) “وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ

33 Güllüce, Veysel, “Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’a Müşâkele Yoluyla İsnat Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006.

34 Tevbe 9/67.

35 A’râf 7/51.

36 Câsiye 45/34.

37 TâHâ 20/52.

38 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, c. 13, s. 245.

39 Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru’l-basît*, neşr.: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, 1430, c. 2, s. 171.

Gemiyi yapıyor, kavminin ileri gelenleri ise kendisine her uğradıklarında onunla dalga geçiyorlardı. Dedi ki: Eğer bizimle dalga geçiyorsanız iyi bilin ki biz de sizinle, sizin dalga geçtiğiniz gibi dalga geçeceğiz.”⁴⁰

Kur’an-ı Kerim’de cahillerden yüz çevrilmesi⁴¹, onların kışkırtıcı ve rahatsız edici söylemlerinin dikkate alınmaması gerektiği⁴² zikredilir. Cahillerin bir işi⁴³ olan “alay etme” eyleminin Hz. Nuh (a.s) gibi büyük bir peygamber tarafından yapılacağına dile getirilmesi, kendileriyle alay eden muhatapların bu yaptıkları için cezasını çeceklerine dair bir tehdit anlamı taşır⁴⁴. Onların yaptıkları alaycı tavrın karşılığında bu ifade kullanılmıştır ve bu hakiki anlamda bir “alay etme” değildir.

فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ.

“Her kim size karşı haddini aşarsa o oranda siz de ona karşı haddinizi aşın.”⁴⁵

Kur’an’da sıklıkla “haddi aşmama” uyarısı vurgulanır ve Allah’ın haddi aşanları sevmediği ifade edilir⁴⁶. Herhangi bir konuda Allah’ın çizmiş olduğu sınırları aşanların kendilerine zulmettikleri⁴⁷, zalim kimseler oldukları anlatılır⁴⁸. Yine Kur’an’da, müminlerin Allah yolunda savaşırken haddi aşmamaları⁴⁹, helal rızıkları kendilerine haram saymak suretiyle haddi aşmamaları⁵⁰, belli bir topluluğa kinleri sebebiyle onlara karşı haddi aşmamaları⁵¹ gerektiği söylenir. Bu durumda, İslam’ın genel bir prensip olarak ortaya koyduğu “haddi aşmama” prensibinin bahis konusu ayette çiğnendiği söylenemez. Bu ayette geçen birinci ve üçüncü “haddi aşma” anlamındaki

40 Hûd 38/11.

41 A’râf 7/199.

42 Furkân 25/63; Kasas 28/55.

43 Bakara 2/68.

44 Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te’vilâ ehli’s-sünne*, tahk.: Dr. Mecdî Bâselûm, Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, Beyrut, 1426/2005, c. 6, s. 130.

45 Bakara 2/194.

46 Bakara 2/190; Mâide 7/87.

47 Talâk 65/1.

48 Bakara 2/ 229.

49 Bakara 2/190.

50 Mâide 5/87.

51 Mâide 5/2.

i'tidâ (الاعتداء) gerçek anlamında, ikincisi ise mecazi anlamdadır. Benzer lafız kullanılarak, Müslümanlara hadlerini aşarak saldıranlara mütekebbiliyet esasına göre karşılık verilmesi istenmiştir. Saldırıya verilecek karşılık “haddi aşmak” ismiyle isimlendirilerek⁵² müşâkele sanatı icra edilmiştir.

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ 3.

“Bugün de iman edenler kafirlere gülecekler.”⁵³

Müminlerin kafirlere gülmesi, dünya hayatında kafirlerin alaycı tavırlarına ve tahkir edici davranışlarına bir karşılık olarak zikredilmektedir⁵⁴. Nitekim bu ayetin öncesinde kafirlerin müminlere dünyadayken güldüklerinden bahsedilmiş⁵⁵, sonrasında da sûre, kafirlerin yapıp durduklarının karşılığını buldukları takrir edilerek sonlandırılmıştır⁵⁶. Bu nedenle burada, müminlerin, kafirlerin gülünç duruma düşmelerini izlemeleri, alaya aldıkları ve güldükleri şeylerin cezasını çektiklerini görmeleri müşâkele sanatıyla anlatılmıştır⁵⁷.

2.3. İsimlendirmede Müşâkele

1. وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا

“Kötülüğün karşılığı benzeri bir kötülüktür.”⁵⁸

Yapılan kötülüğe verilen karşılık bu ayette “kötülük” ismiyle anılmıştır. Halbuki kötülüğe verilecek ceza adaletin gereğidir. İlki zulümken ikincisi adalettir⁵⁹. Çünkü İslam, mazlumun hak ve hukukunu, izzet ve onurunu garanti altına alır. Bu nedenle ayette geçen ikinci “kötülük” lafzı kendi anlamında değildir. Ceza, kötülüğü ilk defa yapanın yaptığı eylemin ismiyle; yani “kötülük” lafzıyla isimlendirilmiştir⁶⁰. Burada da müşâkele sanatı icra edilmiştir.

52 Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, tahk.: Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420, c. 1, s. 239.

53 Mutaffifîn 83/34.

54 Âlûsî, XV, 284.

55 Mutaffifîn 83/29.

56 Mutaffifîn 83/36.

57 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, c. 15, s. 284.

58 Şûrâ 42/40.

59 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîl âyi'l-Kur'ân*, tahk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1420/2000, c. 1, s. 302-303.

60 Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-beyân'an tefsîri'l-Kur'ân*, tahk.: Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1422/2002, c. 8, s. 323.

3. Türkçe Meallerin Müşâkele Sanatı Açısından Değerlendirilmesi

Müşâkele sanatının bulunduğu ayetlerin çevirisi, Türkiye’de yaygın olarak kullanılan 7 mealde değerlendirilecektir. Bunlardan Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), Hasan Basri Çantay (ö.1964), Ömer Nasuhi Bilmen’in (ö.1971) mealleri, Türkiye’de yapılan ilk meal çalışmaları olmaları açısından önemlidir. Kendilerinden sonraki birçok meale kaynaklık etmişlerdir. Türkiye’deki meal çalışmalarının serencamında ilk evreyi göstermesi açısından bu mealler tercih edilmiştir. Bunların dışında günümüzde yapılan, belli bir meal birikimin ve tecrübesinin neticesinde yazılmış olan mealler içerisinde de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bir komisyon aracılığıyla hazırlatılan Kur’an Yolu meali ile tefsir alanına dair söylemleriyle dikkat çeken Mustafa İslamoğlu, Mustafa Öztürk ve Murat Sülün’ün mealleri meal çalışmalarının güncel evresini göstermesi açısından tercih edilmiştir.

Meallerin değerlendirilmesinde yöntem olarak önce çevirisi olumlu bulunmayan mealler zikredilecek, sonra da müşâkele sanatının nasıl çevrilebileceğine dair öneriler sunularak mealler içerisinde olumlu çeviriler verilecektir. Öncede belirtildiği gibi burada insanlara isnat edilen eylemlerdeki müşâkele sanatının icra edildiği ayetler ele alınmayacak; Allah’a isnat edilen eylemlerdeki ve Allah’ın bazı olguları isimlendirilmesindeki müşâkele sanatı bulunan ayetler incelenecektir.

3.1. Allah’a İsnat Edilen Eylemler

- Bakara 2/15: اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ

Elmalılı: Allah onlarla istihza ediyor.

H. B. Çantay: (Asıl) Allah onlarla istihza ediyor.

Ö. N. Bilmen: Allah Teala ise onlar ile istihza eder.

Kur’an Yolu: Asıl onlarla alay eden Allah’tır.

M. Sülün: Asıl, Allah onlarla ‘alay’ ediyor.

Allah’a “alay” eyleminin isnat edildiği bu ayetin çevirisine dair verdiğimiz mealler, ayeti lafzi olarak tercüme etmişlerdir. Ancak Kur’an Yolu mealinde ayetin çevirisine dipnot düşülerek buradaki kasıt açıklanmıştır⁶¹. Bu ayette müşâkele sanatı uygulanmış ve Allah Resulü ve müminlerle alay

61 Komisyon, *Kur’an Yolu Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, bk. Bakara 2/15’inci ayet.

eden kimselerin görecekları karşılık “alay” lafzıyla ifade edilmiştir. Ayette kastedilen, Allah'ın onlara alay etmelerinin karşılığını vereceği, onları alay edilecek hale düşüreceğidir⁶². Bundan dolayı ayetin kastedilen anlamıyla çevrilmesi daha uygundur. Böylece hem yanlış anlaşılmanın önüne geçilmiş hem de ayette kastedilen anlam vurgulanmış olur. Nitekim aşağıda verilen meallerde kastedilen anlam esas alınarak çeviri yapılmıştır.

M. İslamoğlu: Allah da onların alaylarına karşılık verir.

M. Öztürk: Allah onlara alay etmenin cezasını verecek.

Görüldüğü gibi bu mealler, ayette kullanılan ve Allah'a isnat edilen istihza lafzını, müşâkele sanatını dikkate alarak uygun bir biçimde tercüme etmişlerdir. Bu çevirilerin, lafzi yapılan çevirilerden daha anlaşılır olduğu ve yanlış anlaşılmaların önüne geçmesi bakımından daha uygun olduğu düşüncesindeyiz.

- Tevbe 9/79: سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ

Bu ayet-i kerîmede Allah'a alay etme, alaya alma eylemleri isnat edilmektedir. Hâlbuki Allah Teâlâ “alay etme” ve “alaya alma” eylemlerinden münezzehtir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de müminleri bu hususta uyarmış; birbirleriyle alay etmemeleri gerektiğini söylemiştir⁶³. Yine insanları alaya alıp, onları aralarında eğlence konusu yapanları tehdit edici ifadeler kullanarak⁶⁴ “alay etme” eyleminin ne denli kötü olduğunu hissettirmiştir. Bu durumda bahis konusu edilen ayette Allah'a isnat edilen sahira (سَخِرَ) fiiliyle sözlük anlamı kastedilmemekte; bununla, müminlere bu muameleyi reva görenleri Allah'ın maskaraya çevireceği, onlara alay etmelerinin cezasını vereceği⁶⁵ edebi bir sanatla ifade edilmektedir⁶⁶.

Ele aldığımız yedi mealin tümü, ayetteki müşâkele sanatını göz ardı etmeksizin sahira fiilini uygun bir şekilde çevirmişlerdir.

Elmalılı: Allah onları maskaraya çevirdikten başka...

62 Vâhidî, *el-Basît*, c. 2, s. 171.

63 Hucurât 49/11.

64 Hümeze 104/1.

65 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, c. 2, s. 463.

66 Mâturîdî, *et-Te'vîlât*, c. 5, s. 435; Neysâbûrî, Nizâmuddîn Hüseyin b. Muhammed, *Ğarâibu'l-Kur'an ve rağâibu'l-Furkân*, tahk.: Şeyh Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1416, c. 3, s. 508.

H.B.Çantay: Allah onları maskaraya çevirmiştir.

Ö.N.Bilmen: Allah Teâlâ da o kimseleri maskaraya çevirir.

Kur'an Yolu: (alay edenleri) Allah maskaraya çevirecektir.

M.İslamoğlu: Allah onların alaylarını başlarına geçirecektir.

M.Öztürk: Allah onlara alay etmenin hesabını soracaktır.

M.Sülün: (dalga geçenleri) Allah maskaraya çevirmiştir.

Bu mealler içerisinde kimisi 'maskaraya çevirmek' deyimini kullanmış, kimisi de doğrudan kastedilen anlamı yazmıştır. Her iki çeviri yöntemi de Allah hakkında yanlış bir düşünceye sapmanın önüne geçmesi açısından başarılı görülmelidir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki ayette geçen ve Allah'a isnat edilen *سَجَرَ* fiili her ne kadar mazi formunda gelmişse de anlam bakımından muzaridir⁶⁷. Çünkü Allah'ın onlara bu tehdidi gelecek zamanda vuku bulacak, bazı müfessirlere göre de ahirette meydana gelecek bir tehdittir⁶⁸. Bu nedenle çeviriye gelecek zaman anlamıyla yansıtılması gerekir. Fiillerin zamansal olarak bu şekilde birbirleri yerine kullanılması da ayrı bir belagat sanatıdır ki Arap Dilinde bu istiâre sanatı olarak değerlendirilmektedir⁶⁹. Muzari anlamı olan bir fiilin burada mazi getirilmesi, gerçekleşeceğinin kesinliğini vurgulamak amacına matuftur. Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da geleceğe dair verdiği haberler genelde bu şekilde gelmektedir⁷⁰. Mealler içerisinde ayetin ilgili yerini gelecek zaman anlamıyla çevirenlerin (Elmalılı, Kur'an Yolu, M.Öztürk) bu anlamda daha başarılı olduğu söylenebilir.

- Nisâ 4/142: *إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ*

Aldatma eylemi, Allah'ın şanına yakıştırılmaz nitelikte bir sıfattır. Acziyet ve beşerî özellikler taşıyan bu tür sıfatların Allah'a isnadı hakiki anlamda değildir. Arapçada yaygın olan 'cezanın suçun ismiyle anılması' özelliği taşıyan bu ve benzeri kullanımların Türkçemize çevirisi, kastedilen anlamıyla yapılmalıdır. Aksi takdirde aşkın bir varlık olan Allah'a, şanına

67 Semerkandî, Ebu'l-Leys nasr b. Muhammed, *Bahrul-'ulûm*, tahk.: Muhibbuddîn Ebû Sa'îd Ömer, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, c. 2, s. 77.

68 Vâhidî, *el-Basît*, c. 10, ss. 569-570.

69 Müftüzâde, Muhammed Sâdık el-Erzincânî, *Hâşiye 'alâ ferâidi'l-fevâid*, Milli Kütüphane, Ankara, arşiv no: 26 Hk 248/1, vr. 30 arka yüz.

70 Konuya dair bazı örnek ayetler için bk. A'râf 7/44; Kehf 18/99-100; Yasîn 36/51.

yaraşmayan şeylerin isnadı sonucu doğacak ve bu gibi Arapçanın edebi üsluplarından haberdar olmayan çevirideki hedef kitlenin inanç dünyasında zedelenmelere yol açacaktır. Ayette kastedilmek istenen, Allah'ın akıllarınca kendisini aldatmaya yeltenenlere bunun cezasını verecek olması, bu eylemlerini boşa çıkaracağını bildirmesidir⁷¹. Dolayısıyla ayet-i kerimenin çevirisi noktasında lafzi tercüme yönteminin benimsenmesinin isabetli olduğu söylenemez. Değerlendirmeye tabi tuttuğumuz yedi mealin ayetteki sanatı dikkate almaları ve yanlış anlaşılmanın önüne geçecek çeviride bulunmaları sebebiyle başarılı çeviri yaptıkları söylenebilir.

Elmalılı: Her halde münafıklar Allah'a hud'a yapmağa çalışırlar, Allah da hud'alarını başlarına geçirir.

H.B.Çantay: Hakikat, münafıklar (akıllarınca) Allah'a oyun etmek isterler. Hâlbuki O, kendi oyunlarını başlarına geçirendir.

Ö.N.Bilmen: Şüphesiz münafıklar Allah Teâlâ'ya karşı hud'ada bulunmak isterler. Halbuki onları hud'aya düşüren O'dur.

Kur'an Yolu: Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir.

M.İslamoğlu: İkiyüzlüler Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar, oysa ki O onların aldanmalarını sağlıyor.

M.Öztürk: Münafıklar [akılları sıra] Allah'ı aldatmaya çalışır, ama Allah aldatma neymiş onlara gösterecektir.

M.Sülün: Şüphesiz münafıklar Allah'ı aldatmak isterler; aslında O onları aldatmakta (oyunlarını başlarına geçirmekte)dir.

Murat Sülün, müşâkele sanatının olduğu ifadeyi lafzi olarak çevirmiş ancak parantez içerisinde kastedilen anlamı vererek yanlış anlaşılmanın önüne geçmiştir. Kanaatimize göre parantez içi açıklamayı doğrudan metinde vermek bu ayetin meali için daha isabetli olacaktır.

- Enfâl 8/30: وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

Elmalılı: Onlar tuzak kurarlarken Allah da karşılığını kuruyordu, öyle ya Allah tuzakların hayırlısını kurar.

Ö.N.Bilmen: Ve onlar mekrde bulunurlar. Allah Teâlâ da mekr eder ve Allah Teâlâ mekr edenlerin en hayırlısıdır.

71 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, c. 1, s. 302; Mâturîdî, *et-Te'vîlât*, c. 3, s. 394-395; Vâhidî, *el-Basît*, c. 7, s. 160.

M.Sülün: Onlar sana tuzak kuruyorlardı, ama Allah da ‘tuzak’ kuruyordu. Tuzak kuranların en hayırlısı Allah’tır.

Allah’a ‘tuzak/düzen kurmak’ ve ‘komplo/hile yapmak’ eylemlerinin isnat edildiği Kur’an’da dört ayet yer alır. Bir önceki başlıkta bunlar zikredildi. Burada, anlamları aynı olduğundan, bunlardan sadece birinin, incelediğimiz yedi mealdeki çevirileri verilmiştir. Diğerlerinin çevirilerinde de burada zikredilen meal sahipleri aynı tutumu sergilemişlerdir.

Bu eylemlerin Allah’a isnadı mecazi olup anlam olarak burada; Allah’ın onların tuzaklarını boşa çıkardığı, tuzak kurmalarına karşılık onlara ceza verdiği⁷², onları helak ettiği⁷³, kastedilmiştir. Yukarıda verilen mealler, bu ayeti lafzi olarak çevirmiş ve Allah’ın hile kuran, düzen kuran bir varlık olarak algılanmasına sebep olmuşlardır. Hâlbuki tuzak ve düzen kurmak halk tarafından da kınanan bir eylemdir⁷⁴. Bilindiği üzere tuzak ve düzen kurmak, hile yapmak acziyetin hatta namertliğin bir göstergesidir. Düşmanıya yüz yüze mücadele etmekten çekinen kimselerin başvurduğu bir eylemin Allah’a isnadının hakiki anlamdaymış gibi çevirilere aktarılması sakıncalıdır.

Aşağıdaki mealler, zikredilen ayetlerin çevirisinde kastedilen anlamı esas alarak tercümede bulunmuşlardır.

H.B.Çantay: Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da onun karşılığını yapıyordu. Allah tuzak kuranlara mukabele edenlerin en hayırlısıdır.

Kur’an Yolu: Onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah’tır.

M.İslamoğlu: Nitekim onlar hep tuzak kurmuşlar, Allah da onların tuzağını sürekli boşa çıkarmıştır; zira Allah tuzakları boşa çıkaranların en hayırlısıdır.

M.Öztürk: Onlar bir yandan bu tür planlar yaparken Allah da diğer yandan planlarını bozuyordu. Kötü hesap ve planları boşa çıkarmada Allah’ın üstüne yoktur.

Bu mealler, ayetlerde geçen müşâkele sanatını dikkate almış ve bunları uygun bir dille Türkçeye çevirmişlerdir. Ancak M.Öztürk, “tuzak kurmak”

72 Mâturîdî, *et-Te’vilât*, c. 2, s. 381.

73 Ebû Ubeyde, Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzu’l-Kur’ân*, tahk.: Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetü’l-Hâncî, Kâhire, 1381, s. 91.

74 Mâturîdî, *et-Te’vilât*, c. 2, s. 381.

anlamının geçtiği bir diğer ayet olan Âl-i İmrân 3/54'üncü ayetinin baş kısmını çevirirken, ayet metninde olmayan açıklayıcı ifadeler kullanmıştır. Bu gibi ifadelerin parantez içiyle ya da dipnotla verilmesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Zira metinde karşılığı olmayan ifadelerin çeviri metninde doğrudan verilmesi, okuyucu nezdinde, metinde yer alıyormuş gibi algılanmasına yol açabilir.

- Tevbe 9/67: نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيحُهُمْ

Elmalılı: Allah'ı unuttular da Allah da onları unuttu.

Ö.N.Bilmen: Onlar Allah Teâlâ'yı unuturlar, artık O da onları unuttu.

M.İslamoğlu: Onlar Allah'ı unuttular, bu yüzden Allah da onları hatırlanmaya değer bulmadı.

M.Öztürk: Onlar Allah'ı unutmuş, Allah da onları unutmuştur.

Allah'a unutmaya eyleminin isnat edildiği Tevbe 67'nci ayetin bazı meallerdeki çevirilerini yukarıda zikrettik. A'râf 51'inci ayette de Allah'a unutmaya eylemi isnat edilmektedir. Her iki ayetin çevirisinde de incelediğimiz mealler aynı tutumu sergilediklerinden sadece birini burada zikretmekle yetineceğiz.

Yukarıda Tevbe 67'nci ayetin çevirisine dair yukarıda vermiş olduğumuz mealler, ayetin çevirisini lafzi yapmışlardır. Bu da Allah'a, O'nun şanına yakışmayan bir eylemin isnadına sebep olmuştur. Ancak M.Öztürk, vermiş olduğu dipnotla ayette geçen bu ifadeyle müşâkele sanatı uygulandığını belirtmiş; insanların unutmalarını Allah'a itaatten yüz çevirmeleri, Allah'ın unutmalarını ise münafıkları gözden çıkarması olarak açıklamıştır⁷⁵. Kanaatimizce Allah'a isnat edilen eylemlerde müşâkele sanatının uygulandığı ifadelerin doğrudan çeviri metnine yansıtılması okuyucu açısından daha uygundur. Bahsi edilen ayette نَسِيَ fiili hem insanlara hem de Allah'a isnat edilmektedir. İnsanlara isnadında bu fiilin gerçek anlamının kastedilmesi muhtemeldir⁷⁶. Ancak Allah Teala unutmaktan münezzehtir. Ayrıca ayette insanlara isnat edilen "unutmaya" eyleminin gerçek anlamında kullanılmamış olabileceği; bununla, insanların Allah'ın emirlerini terk etmelerinin⁷⁷,

75 Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, Tevbe 9/67 meali, 18'inci dipnot, s. 232.

76 İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azim*, tahk.: Muhammed Hüseyin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419, c. 4, s. 172.

77 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, c. 14, s. 339.

nimetlerine şükürü unutmalarının kastedilmesinin de ihtimal dairesinde olduğu⁷⁸, bu fiilin Allah'a isnadıyla ise Allah'ın onları yardımsız ve mahrum bırakması⁷⁹, onların bu eylemlerine bir karşılık olarak onları terk etmesinin anlatıldığı ifade edilmiştir⁸⁰. Bu durumda ayette Allah'a “unutma” eyleminin isnadı mecazi olup bu tabirle müşâkele sanatı icrâ edilmiş olmaktadır⁸¹.

Ayet-i kerimenin çevirisinde zikredilen edebi sanatın göz önünde bulundurulması gerekir. “Unutma” eylemiyle kastedilenin doğrudan çeviri metnine koyulması bu anlamda daha isabetli gözükmetedir. Aşağıda verilen meallerde bu husus dikkate alınmıştır:

H.B.Çantay: Onlar Allah'ı unuttular (Ona itaati bıraktılar), O da onları unuttu (onlara lütfunu terk etti).

Kur'an Yolu: Onlar Allah'ı umursamadılar, O da onları kendi hallerine bıraktı.

M.Sülün: Onlar Allah'ı göz ardı etmiş; O da onları nisyana terk etmiştir.

Görüldüğü gibi Kur'an Yolu ve M.Sülün'ün mealinde, ayette geçen نَسِيَ fiili kastedilen anlamıyla doğrudan çeviri metninde, H.B.Çantay mealinde ise parantez içinde verilmiştir.

Kur'an'da, A'râf sûresinin 51'inci ayetinde de Allah'a “unutma” eylemi isnat edilmektedir. Bir önceki bölümde bu ayeti kaydetmiştik. Yukarıda meallerini vermiş olduğumuz ilim adamlarından kimisi A'râf 51'in çevirisinde, burada izlemiş olduğu metoda aykırı davranmıştır. Kur'an Yolu mealı, müşâkele sanatının geçtiği ifadeyi burada doğrudan metne kastedilen anlamıyla vermiştir. A'râf 51'de ise aynı ifadeyi parantez içerisinde açıklamıştır. H.B.Çantay ise burada parantez içiyle verdiği ifadeyi A'râf 51'de lafzi olarak çevirmiştir. M.Öztürk'ün de burada lafzi çeviriyi benimsemiş, A'râf 51'de ise müşâkele sanatının geçtiği ifadeyi kastedilen anlamıyla çeviriye doğrudan yansıtmıştır. Mealde tutarlılığın gözetilmesi gereken bir nokta olduğunu düşündüğümüzden aynı problem karşısında iki farklı tutum sergilemeleri nedeniyle bu meallerin bu noktada eleştirilebileceği kanaatindeyiz.

78 Mâturîdî, *et-Te'vîlât*, c. 5, s. 423.

79 Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, c. 2, s. 72.

80 Vâhidî, *el-Basît*, c. 10, s. 543.

81 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, c. 5, s. 323; Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts., c. 4, s. 80; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti mine't-tefsîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1414, c. 2, s. 432.

Allah'a isnat edilen eylemlerin çevirilerinde lafzi çevirinin mealler içerisinde yaygın olduğu görülmektedir. Bu tutumun yanlış algılara ve anlamalara sebebiyet vermesi nedeniyle tercih edilmemesi gereken bir yöntemdir. Bu ve benzeri yerlerde kastedilen anlamın doğrudan çeviri metnine yansıtılması, hem mealin okuyucu açısından akıcılığını sağlar hem de zihin karışıklarının önüne geçer. Bu yöntemi tercih eden ve benzer problemler karşısında aynı tutumu sergileyen mealler bu konuda başarılı kabul edilmelidir.

3.2. Kötülüğün Karşılığının İsimlendirilmesi

- Şûrâ 42/40: *وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً مِّثْلُهَا*

Elmalılı: Kötülüğün cezası da misli kötülüktür.

H.B.Çantay: Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir.

Ö.N.Bilmen: Bir kötülüğün cezası da onun misli bir kötülüktür.

M.Sülün: Kötülüğün karşılığı, dengi bir kötülüktür.

Kötülüğe verilen ceza müşâkele sanatı gereği lafzen “kötülük” diye isimlendirilmiştir⁸². Bu ifadeyi duyan ve o dönemde Kur'an'ın kullandığı edebi üsluplara aşina olan Arapların bu ifadeyle neyin kastedildiğini anlaması ilave bir açıklamayı gerektirmemekteydi. Ancak günümüzde birçok insanın yabancı olduğu ya da açıklama yapılmaksızın doğru algılamayacağı bu tür kullanımların lafzen çevirisinin sakıncalı olduğu aşikardır. Kötülüğe erki elinde bulunduranın karşılık vermesi kötülük değil; bilakis adalettir. Burada İslam'ın öngördüğü karşılık kötülüğün misli, dengi olması hususudur⁸³. Bu nedenle yukarıda zikredilen meallerin lafzi çeviriyi benimsemeleri sebebiyle tercümelerinin isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Ayetteki ifadede cereyan eden müşâkele sanatını dikkate alıp çeviride bulunan aşağıdaki meallerin bu anlamda başarılı olduğunu düşünüyoruz.

Kur'an Yolu: Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir davranıştır.

M.İslamoğlu: Ama kötülüğün cezası, ancak ona denk bir karşılık olabilir.

M.Öztürk: Kötülüğün karşılığı o kötülüğe denk bir cezadır.

Bir önceki başlıkta Allah'a isnat edilen eylemlerde gerçekleşen müşâkele sanatında gözetilen çeviri yönteminin burada da gözetilmesi gerekmektedir.

82 Taberî, *Câmi'ul-beyân*, c. 1, ss. 302-303

83 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, c. 8, s. 323.

Bu kullanımlarda kastedilen anlam edebi bir ifadeyle çevrilmelidir. Aksi takdirde yanlış anlaşılmanın oluşmasına zemin hazırlanacaktır. Okuyucu kitlelerinin meal karşısında zorlanmadan Kur'an'ın mesajını anlamalarını sağlamak açısından bu zorunludur.

Sonuç

Kur'an tercümesi, öncelikle kaynak dil olan Arapçanın edebi üsluplarının iyi bilinmesini gerektirmektedir. Ayrıca bu üslupların hedef dilde nasıl ifade edilebileceği noktası da önemlidir. Kur'an'ın kullandığı edebi üsluplardan biri olan müşâkele sanatının çevirisi problemi bu iki noktanın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Müşâkele üslubunun özellikle Allah'a isnat edilen eylemlerde ve olguların isimlendirilmesinde kullanıldığı yerlerde çoğu mealin lafzi çeviriyi benimsediği görülmektedir. Bu ise Allah'ın "alay etmek", "aldatmak", "unutmak", "tuzak/komplo kurmak" gibi şanına yakışmayan anlamlarla nitelenmesine sebep olmaktadır. Meallerde lafzi çeviri kaygısının bir derece anlamlı olduğu düşünülse de yanlış anlamaların ve anlamların oluşmasına sebep olduğu yerlerde izlenilmemesi gereken bir yöntem olduğu aşikardır. Bunun yerine kastedilen anlamın doğrudan çeviri metnine edebi bir üslupla koyulması gerektiğini düşünüyoruz.

Türkiye'de yapılan meallerin ilk devrini temsilen seçtiğimiz ve son dönemde diğer mealler içerisinde temayüz etmiş toplam yedi mealde bu problemi somut olarak ele aldık. Müşâkele sanatının bulunduğu on yedi ayetten insanlara isnat edilen eylemlerdeki müşâkele sanatının bulunduğu ayetleri, çeviride problem teşkil etmediğini düşündüğümüzden çıkarttık. Kalan ayetler içerisinden de aynı anlama gelenlerden bir tane seçmek suretiyle toplamda altı ayetin çevirisi noktasında, seçtiğimiz yedi meal, müşâkele sanatının tercümesi açısından inceledik. Sonuç olarak; müşâkele sanatının bulunduğu altı ayetin, Elmalılı ve Ö.N.Bilmen ikisini, M.Sülün üçünü, H.B.Çantay dördünü, Kur'an Yolu, M.İslamoğlu ve M.Öztürk beşini anlaşılır ve yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde çevirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ilk dönemlerde lafzi çeviriyi benimseyenler olmakla birlikte kastedilen anlamın tebarüz etmesini sağlamaya çalışanların olduğu görülmektedir. Bu ilk dönem için nadir bir durumdur. Son dönemde ise durum bunun tersinedir. Kastedilen anlamın anlaşılmasına yönelik eğilim, lafzi çeviri eğiliminden fazladır. Kanaatimizce de doğru olan Kur'an'ın mesajının anlaşılmasında lafzı ihmal etmeksizin kastedilen anlamın doğru anlaşılmasına çabalamaktır. Bunu yaparken lafızdan bağımsız davranılması da ayrı bir problem olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, tahk.: Ali Abdülbârî Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- Ateş, Süleyman, *Gerçek Din Bu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ty.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, tahk.: Abdurrez-zâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul, 2006.
- Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, M.Ü İFAV Yayınları, İstanbul, 2015.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-'arabiyye*, tahk.: Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut, 1987.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 1. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul, 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Meâli*, hzr. Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI, Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, tahk.: Muhammed Fuat Sezgin, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire, 1381.
- Ebû Zeyd el-Kuraşî, Muhammed b. Ebi'l-Hattâb, *Cemheratü eş'âri'l-'arab*, tahk.: Ali Muhammed el-Bicâdî, Nahdatü Mısır, Mısır, ty.
- Güllüce, Veysel, "Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a Müşâkele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn*, tahk.: Mehdî el-Mahzûmî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ty.
- İbn Âşûr, Tâhir b. Muhammed, *Tahrîru'l-ma'nâ's-sedîd ve tenvîru'l-'akli's-cedîd min tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd*, ed-Dâru't-Tûnusîyye, Tûnus, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasen, *Cemheretü'l-luğa*, tahk.: Remzî Münîr Ba'lebekkî, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut, 1987.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu mekâyisü'l-luğa*, tahk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, tahk.: Muhammed Hüseyin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419.
- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir*, 2.Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Kazvîni, Muhammed b. Abdîrahmân, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, tahk.: Muhammed Abdülmü'min Hafâcî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâ ehli's-sünne*, tahk.: Dr. Mecdî Bâselûm, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1426/2005.
- Meydânî, Abdurrahmân b. Hasan Habenneke, *Kavâ'idu't-tedebbürî'l-emsal fî Kitâbillâhi azze ve cell*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1989.
- Müftüzâde, Muhammed Sâdık el-Erzincânî, *Hâşiye 'alâ ferâidi'l-fevâid*, Milli Kütüphane, Ankara, arşiv no: 26 Hk 248/1
- Neysâbü'rî, Nizâmuddîn Hüseyin b. Muhammed, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve rağâibu'l-Furkân*, tahk.: Şeyh Zekerîyyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1416.

- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, tahk.: Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1422/2002.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys nasr b. Muhammed, *Bahru'l-'ulûm*, tahk.: Muhibbuddîn Ebû Sa'îd Ömer, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Sülün, Murat, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti mine't-tefsîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîl âyi'l-Kur'ân*, tahk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1420/2000.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *Şerhu'l-fevâidi'l-ğyâsiyye*, yy., ty.
- Teftâzânî, Sa'düddîn, *Muhtasaru'l-me'ânî*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1960.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru'l-basît*, neşr.: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmî, Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, 1430.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî, *Meânî'l-Kur'ân ve i'râbuh*, tahk.: Abdulcelîl Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988.
- Zemahşerî, Cârullâh Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vüçûhi't-te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, Beyrut, 1407.